

درآمدی بر
تربیت عقلانی

جلد دوم
راهبرد صیانت و پیاده‌سازی آن

دکتر سید محمد بنی‌هاشمی

بقلم: سید مقدس

سرشناسه: بنی هاشمی، سید محمّد، ۱۳۳۹
 عنوان و نام پدیدآور: درآمدی بر تربیت عقلانی، جلد دوم: راهبرد صیانت و
 پیامدهای آن / سید محمّد بنی هاشمی: به قلم سعید مقدّس.
 مشخصات نشر: تهران: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر، ۱۳۸۹.
 مشخصات ظاهری: ۲ جلد.
 شابک دوره: ۰ - ۲۲۵ - ۵۳۹ - ۹۶۴ - ۹۷۸
 شابک جلد دوم: ۹ - ۲۳۲ - ۵۳۹ - ۹۶۴ - ۹۷۸
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.
 یادداشت: کتابنامه: ص ۲۵۶ - ۲۵۳.
 موضوع: اسلام و آموزش و پرورش، تربیت خانوادگی (اسلام)، عقل
 (اسلام)، عقل‌گرایی.
 شناسه افزوده: مقدّس، سعید، ۱۳۵۸.
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۹ د ۴ ۸۵ ب / ۱۸ / ۲۳۰ BP
 رده‌بندی دیویی: ۴۸۳۷ / ۲۹۷
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۰۶۲۹۸۷

شابک ۹ - ۲۳۲ - ۵۳۹ - ۹۶۴ - ۹۷۸ ISBN 978 - 964 - 539 - 232 - 9

درآمدی بر تربیت عقلانی - جلد دوم

دکتر سید محمّد بنی هاشمی

به قلم: سعید مقدّس

ناشر: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۹

تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه

حروفچینی: شبیر / ۷۷۵۲۱۸۳۶

چاپ: پدیده گوتنبرگ

دفتر مرکزی: خیابان مجاهدین، چهارراه آبسردار، ساختمان پزشکان، واحد ۹ تلفن و فاکس: ۷۷۵۲۱۸۳۶ (خط ۶)
 فروشگاه: تهران، خیابان ایران، خیابان مهدوی‌پور، پلاک ۶۴ تلفن: ۰۱-۳۳۵۶۶۸۰۱ (خط ۴) ۷۵۲۱۸۳۶ (خط ۰۹۳۵)

وب سایت: <http://www.monir.com>

پست الکترونیک: info@monir.com

دیگر مراکز بخش: دارالکتب الاسلامیه، ۰۴۱۰-۵۵۶۲۰۴۱۰ نشر نیک‌معارف، ۰۱۰-۶۶۹۵۰۰۱۰ نشر آفاق، ۰۲۵-۲۲۸۴۷۰۲۵

نشر رایحه، ۰۸۸۹۷۶۱۹۸ بخش اینت، ۰۴۹۶-۳۳۹۲۰۴۹۶ نمایندگاه کتاب اعراف، ۰۸۵۳۹-۲۲۲۰۸۵۳۹

۵۵۰۰ تومان

فهرست

پیش‌نهاد	۱۳
مقدمه‌ی جلد دوم	۱۷

بخش اول: «صیانت» اولین راهبرد تربیت عقلانی

فصل اول: مختصات ساختار صیانت	۲۱
مقدمه	۲۱
الف) توکل و توسل؛ لازمه‌ی کار تربیتی	۲۱
ب) لزوم پی‌گیری شیوه‌های عقلایی در امر تربیت	۲۳
ج) متریان ما: ایتام امام عصر علیه السلام	۲۴
د) «صیانت» و وظیفه‌ی «آفت‌زدایی»	۲۶
۱) شهوت: مهم‌ترین حجاب عقل	۲۶
۲) تقوا (پرهیز): مهم‌ترین شاخصه‌ی صیانت	۳۱
۳) بررسی نظریه‌ی «تقوای حضور»	۳۵
۳-۱) طرح مبنا	۳۵
۳-۲) نقد و بررسی	۳۷
۳-۲-۱) خلل‌پذیری گوهر «اختیار و کف نفس»	۳۷
۳-۲-۲) بازتعریف مؤلفه‌های این نظریه، در «نظام تربیت عقلانی»	۳۸
الف) مرحله‌ی اول: صیانت بیرونی (تقوای پرهیز؛ با محوریت مربی)	۳۸

۳۹	 (ب) مرحله‌ی دوم: تقوای حضور (تقوای پرهیز؛ با محوریت متربی).
۴۰	 (ج) نقش آفرینی عنصر «صیانت» و «تقوا» در همه‌ی مراحل یادشده.
۴۱	 (د) «تقوای مکانتی» و صیانت
۴۲	 (ه) پاسخ به یک اشکال
۴۳	 ۳-۲-۳ نظریه‌ی «تقوای حضور» و تناقضی آشکار
۴۵	 ۴-۲-۳ پرهیز از زمینه‌ها: مشی عاقلانه
۴۷	 (۴) مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در صیانت
۴۷	 مقدمه
۴۸	 ۴-۱ سنّ متربی
۵۰	 ۴-۲ میزان حساسیت متربی در برابر تحریک‌ها
۵۲	 ۴-۳ نظارت: ضامن تداوم صیانت
۵۲	 ۴-۳-۱ نیاز به صیانت و نفی ناپذیری آن
۵۳	 ۴-۳-۲ نظارت و برخی شیوه‌های آن
۵۴	 ۴-۳-۳ صیانت: ضامن آزادی متربی و خدمت به او
۵۹	 فصل دوم: راه کارهای تحقق و تثبیت صیانت
۵۹	 (۱) عفت: یکی از راه کارهای مهم صیانت
۵۹	 ۱-۱ ارزش و معنای عفاف
۶۲	 ۱-۲ شیوه‌شناسی و ریشه‌یابی عفت
۶۲	 ۲-۱-۱ ردّ شهوت
۶۵	 ۲-۱-۲ قناعت و عفت
۶۸	 ۲-۱-۳ عفت و حیا
۷۷	 ۲-۱-۴ عفت پرهیز؛ عفت‌گزیز
۸۰	 ۲-۱-۵ عقلانیت، حرّیت و قرب به حق: سه ثمره‌ی عفت
۸۱	 ۲-۱-۶ مظاهر و تجلیات عفت
۸۲	 الف) عفت چشم
۸۸	 ب) عفت زبان

۸۹	 ج) عَقَّتْ گوش
۹۲	 د) عَقَّتْ شامه
۹۴	 ه) عَقَّتْ مشی
۹۷	 و) عَقَّتْ خلوت
۹۹	 ه) عَقَّتْ مجالست
۱۰۰	 ز) عَقَّتْ دل
۱۰۱	 ۷-۱-۲) جمع‌بندی
۱۰۲	 ۸-۱-۲) درونی‌سازی صیانت
۱۰۶	 ۲) لوازم تمرین‌های صیانت
۱۰۶	 ۱-۲) جایگزین‌سازی
۱۰۷	 ۲-۲) مهارت ارتباط مؤثر مرتبی با متری
۱۰۷	 ۱-۲-۲) همدلی و هم‌زبانی
۱۱۱	 ۲-۲-۲) وقت‌گذاری ویژه
۱۱۵	 ۳-۲-۲) مصاحبت و نظارت
۱۱۷	 ۴-۲-۲) ابهت و حرمت

بخش دوم: پیامدهای صیانت

۱۲۳	 فصل اول: بررسی تئوری نفس‌پرستی و عشق‌درمانی
۱۲۳	 مقدمه
۱۲۳	 ۱) طرح تئوری
۱۲۳	 ۱-۱) خاستگاه تئوری: قصه‌ی شاه و کنیزک
۱۲۵	 ۲-۱) سرکوب نفس: مخفی‌کردن امیال نفسانی
۱۲۶	 ۳-۱) نفس‌پرستی برای نیل به بی‌نفسی
۱۲۹	 ۴-۱) مجاز: پلی برای رسیدن به حقیقت
۱۳۱	 ۲) نقد و بررسی
۱۳۱	 ۱-۲) دلالت صریح آیات و روایات بر جهاد و مخالفت با هوای نفس

۲۳۴	ب- ۶) پیش‌گیری یا درمان؟
۲۳۷	ب- ۷) دفاع از رویکرد صیانتی مدارس اسلامی
۲۳۸	صیانت در عین مقاوم‌سازی: راهبرد اساسی تربیت علوی
۲۴۶	تقابل نظریه‌ی مذکور با راهبرد صیانت
۲۴۷	پاسخ به اعتراض‌ها پیرامون مدارس اسلامی
۲۵۲	فهرست منابع

پیش‌نهاد

«تربیت» از مقولاتی است که هر کس در زندگی خود با آن سروکار دارد و هیچ کس در عمل نمی‌تواند با آن بی‌ارتباط باشد. چه انسان‌هایی که اصطلاحاً «مربی» نامیده می‌شوند یا آن‌ها که «متربی» هستند و یا کسانی که هیچ‌کدام از این عناوین بر آن‌ها صادق نیست، همگی به نحوی با «تربیت» و کار تربیتی درگیر می‌باشند. حداقل این است که هر کس - چه آگاهانه و چه ناآگاهانه - در امر تربیت خویش دخالت دارد، اطرافیان‌ش هم خواه ناخواه در او اثر تربیتی می‌گذارند و خود او نیز در نزدیکیانش تأثیر متقابل تربیتی دارد.

با وجود این طیف گسترده‌ی نیاز به تربیت، ابهامات و اختلافات زیادی در مبانی، اهداف و روش‌های تربیتی وجود دارد که اتخاذ یک موضع روشن و مستدل را برای اهل تحقیق دشوار می‌نماید. دامنه‌ی این اختلاف نظرات و دیدگاه‌ها شامل «مفهوم تربیت» هم می‌گردد و کسانی که بایکدیگر در یک کار تربیتی اشتراک دارند، گاهی تلقی‌های مختلف و بعضاً متضادی از آن دارند. این در حالی است که نوعاً افراد - حتی مربیان - به این اختلاف در «مفهوم» توجه ندارند و تصور می‌کنند که اختلافات صرفاً به روش‌های تربیتی مربوط می‌شود. اما حقیقت این است که اختلاف در روش‌های عملی تربیت بیشتر برخاسته از دیدگاه‌های مختلف در «تعریف» آن می‌باشد. اختلاف در تعریف هم از دیدگاه‌های مختلفی که در مبادی تربیت وجود دارد، نشأت می‌گیرد.

به این ترتیب یک طرح جامع تربیتی، از بحث درباره‌ی مبادی تربیت آغاز می‌شود که محور آن «انسان‌شناسی» است. «انسان» موضوع و محور تربیت است و هر تئوری تربیتی باید پیش از هر چیز، ترسیم روشن و دقیقی از شیوه‌ی شناخت او ارائه دهد. در گام بعد، اهداف تربیت انسان مطرح می‌شود که از آن به عنوان «اهداف» تربیت یاد می‌کنیم. به هر اندازه این اهداف در انسان تحقق یابند، می‌توان او را به همان میزان «تربیت شده» دانست. تعریف «تربیت» هم بر اساس غایات آن شکل می‌گیرد.

گام سوم در تربیت، بحث روش‌های آن است. روش‌ها، راهبردها و راه کارهایی هستند که مرتبی را در رسیدن به غایات تربیت یاری می‌رسانند.

مجموعه‌ی سه جلدی «تربیت عقلانی» شامل خلاصه و عصاره‌ی مباحث تربیتی در هر سه حوزه است.

جلد اول به بحث درباره‌ی برخی مبادی، تعریف تربیت بر اساس اهداف و پیامدهای این مبادی و اهداف، اختصاص یافته است.^۱

در جلد دوم به بیان اولین راهبرد اصلی تربیت عقلانی یعنی «صیانت» و پی‌آمدهای آن پرداخته‌ایم.

در جلد سوم ابتدا دومین راهبرد اصلی تربیت (فضاسازی) مطرح شده و سپس روش‌های تربیتی خاص در هریک از مقاطع کودکی، نوجوانی و جوانی با الهام از رهنمودهای پیشوایان الهی مورد توجه قرار گرفته است. به این ترتیب برخی از مباحث «انسان‌شناسی» تنها به صورت گذرا فقط در مجلد اول مطرح شده و تفصیل آن

۱- بحث‌های جلد اول را می‌توان به عنوان مباحث زیربنایی تربیت تلقی کرد. خوانندگان عمیق و دقیق را به مطالعه‌ی این بحث‌های بنیادین دعوت می‌کنیم. معتقدیم آگاهی از این زیرساخت‌ها می‌تواند سایه گستری آنها بر راهبردها و روش‌های تربیتی را نمایان‌تر کند به جهت اهمیت این بحث، حجم قابل توجهی از مجموعه‌ی مباحث به مبانی اختصاص داده شده و البته ممکن است این حجم قابل توجه، برای برخی خوانندگان مطلوب نباشد. این دسته از مخاطبان گرامی را به مطالعه‌ی کتاب «تربیت علوی» دعوت می‌کنیم. در این کتاب گزیده‌ای از مباحث سه جلدی «تربیت عقلانی» به طور فشرده ذکر گردیده و در عناوین مختلف آن، شواهدی از سیره‌ی تربیتی مرحوم استاد علامه و مرحوم استاد روزبه، ارائه شده است.

را به مجال دیگری واگذار نموده‌ایم.^۱

لازم به تذکر است که همه‌ی این مباحث با شرح و بسط کامل، چند سالی است که در جمع عده‌ای از مربیان تربیتی برخی مدارس اسلامی مطرح گردیده و موشکافی‌های لازم در آن انجام شده است. اکنون خلاصه‌شده‌ی آن‌ها به همت خالصانه‌ی جناب آقای سعید مقدس و با قلم شیوا و بلیغ ایشان، در طی سه سال و در سه مجلد آماده‌ی انتشار گردیده است. توجه شود که ما در این مجموعه در پی تدوین یک کتاب دانشگاهی - به مفهوم متداول آن - نبوده‌ایم بلکه در این مباحث کوشیده‌ایم نظام تربیت بر اساس عقل و وحی را تبیین کنیم. به این ترتیب هدف‌گیری این کتاب به سوی نقطه‌ای فراتر از بحث‌های رایج در حوزه‌ی علوم تربیتی و روان‌شناسی است. البته از سبک و سیاق موجود در این‌گونه پژوهش‌ها ناآگاه نبوده‌ایم، اما همت بر آن بوده که چشم‌اندازی جدید به بحث تربیت داشته باشیم و ساختاری نواز این بحث را بر اساس تعالیم الهی ارائه دهیم.

ناگفته نماند که برای روشن‌تر شدن عمق بحث و دقت بیشتر در ظرایف آن، در مواردی به مقایسه‌ی آرای صحیح با نظرات نادرست پرداخته‌ایم. به همین جهت ناچار شده‌ایم دیدگاه‌های برخی از صاحب‌نظران در مسائل تربیتی را از زبان خودشان نقل و سپس نقد نماییم. این روش، سنت حسنه‌ای است که از عالمان و پیش‌کسوتان علم و فرهنگ دینی خود به ارث برده‌ایم و لازمه‌ی آن بی‌احترامی و ناسپاسی در حق برخی صاحب‌نظران نیست. از خوانندگان محترم نیز انتظار می‌رود که در این موارد با سعه‌ی صدر کامل، محتوای کلام را صرف نظر از گوینده‌ی آن، ملاک ارزیابی و قضاوت قرار دهند و حسن شهرت و سابقه‌ی برخی افراد را نشانه‌ی صحت کلامشان به شمار نیاورند.

سرشته‌ی این مباحث برگرفته از آموزه‌های بنیان‌گذاران مؤسسه‌ی قویم علوی به‌ویژه اساتید ارجمند این حقیر، مرحوم علامه علی‌اصغر کرباسچیان و استاد رضا

۱- این بحث بسیار ریشه‌ای و اساسی است و تأثیر عمیقی بر مباحث تربیتی دارد که امید داریم در آینده تدوین و ارائه گردد. این‌شاء‌الله.

روزیه رحمهما الله است.

از خداوند متعال خواستارم که ما را در پیمودن طریق الهی این دو بزرگوار توفیق
بخشد، همانند آنان زنده‌مان بدارد و از پرتوهای اخلاص و تقوایشان به قلب‌هامان
بتاباند.

کانون پژوهش قرآن و حدیث

دبیرستان علوی

سید محمد بنی‌هاشمی

آبان ۱۳۸۸

مقدمه‌ی جلد دوم

این کتاب، مجلد دوم از دوره‌ی سه جلدی «تربیت عقلانی» است. اولین راهبرد اصلی تربیت عقلانی (صیانت) در این مجلد مطرح شده است. معتقدیم عمده‌ی کار تربیتی، پیش‌گیری از مبتلا شدن متربی به آفات تربیتی است. به همین خاطر راهبرد «صیانت» نقش اساسی و بی‌بدیل در شکل‌گیری جریان تربیت ایفا می‌کند. از این راهبرد اصلی، راه کارهای متعدّد تربیتی نشأت می‌گیرد که همگی در حفظ و صیانت متربیان، مؤثر و برخی هم لازم و ضروری هستند. در بخش نخست این کتاب ابتدا به بیان اهمّیت و جایگاه این راهبرد اساسی پرداخته‌ایم. سپس به برخی از روش‌های اعمال صیانت اشاره شده است.

بخش دوم کتاب، «پیامدهای راهبرد صیانت» نام دارد. در این بخش به ابهامات و اشکالاتی که پیرامون این راهبرد اصلی وجود دارد، در سه فصل پاسخ داده‌ایم. فصل نخست آن مربوط به نقد و بررسی تئوری «نفس‌پرستی» است که تئوری پرداز آن یکی از مدّعیان بنام تربیت در کشورمان می‌باشد. ایشان در کتابی تحت عنوان «عشق‌درمانی» نظریه‌ی خود را به تقلید از یک متفکر هندی به نام «اوشو» مطرح ساخته است.

در فصل دوم چند اشکال مهم را طرح کرده‌ایم که به راهبرد صیانت گرفته می‌شود و سپس به آن‌ها پاسخ داده‌ایم.

فصل سوّم به بحث درباره‌ی «تربیت گلخانه‌ای» اختصاص دارد. این اصطلاح به دو معنای مختلف به کار رفته است که یک معنای آن مردود و معنای دیگرش مقبول می‌باشد. خلط بین این دو معنا منشأ اشتباه‌هایی برای برخی نظریه پردازان تربیت شده است. در این فصل به توضیح هر دو معنا و تفکیک آن‌ها از یکدیگر همّت شده است.